

УДК 378.02

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-100-105

УРСОЛ Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
професійної педагогіки та соціально-гуманітарних
наук, Льотна академія Національного авіаційного
університету
ORCID 0000-0002-2819-0622

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГУМАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу у вищій школі, актуальні проблеми реалізації принципів гуманізації у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти, які сприяють формуванню фахівців нового покоління. Обґрунтовано зміст поняття «гуманізація» освіти, доцільність переходу від інформаційно-пізнавальної до соціально-культурної освітньої системи та необхідність використання таких принципів у педагогічному процесі. Досліджено поняття та структурні елементи гуманізації освітнього процесу, як засобу, який сприятиме самоактуалізації особистості та визначено шляхи впровадження принципів гуманізації у навчально-виховний процес, що сприятиме формуванню фахівців нового типу, які мають широку технічну та гуманітарну підготовку.

***Ключові слова:** гуманізація, принципи гуманізації, персоніфікація, діалогізація, індивідуалізація, самоактуалізація.*

Постановка проблеми. Процеси державотворення, що відбуваються в Україні сьогодні, спричинили істотні перетворення в системі освіти. Заклад вищої освіти повинен не просто дати студентам той чи інший обсяг знань і умінь, а й сформувати таку особистість, яка здатна творчо мислити, приймати рішення, виробити свою життєву позицію, свій світогляд, ставлення до себе та інших, вміння адаптуватися до умов життя. Це відповідно вимагає зміни стратегії управління процесом навчання, за якою акценти переносяться на особистість як суб'єкт навчальної діяльності. Тому постала проблема перебудови і підвищення ефективності педагогічного процесу. У зв'язку з цим освіта одержує нові філософські й методологічні передумови: демократизацію, індивідуалізацію, свободу творчості, що включаються безпосередньо до поняття гуманізації як способу, засобу формування цінностей. За умови гуманізації освіти, іншими словами, при побудові освітніх систем, спрямованих на забезпечення прав особистості, на розвиток, самовизначення й визнання її самоцінності, змінюється ціннісна парадигма, у якій домінуючими стають морально-етичні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку проблеми гуманізації освітнього процесу, формування гуманістичних цінностей особистості студентської молоді зробили: Ш. Амонашвілі, А. Бакалець, С. Бондаревська, С. Гончаренко, О. Гриньов, М. Добрускін, А. Донцов, І. Зязюн, Б. Кваша, Ю. Мальований, Є. Петров, І. Соколова, В. Сухіна, О. Сухомлинська, та ін.

Метою статті є дослідити сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу у вищій школі, визначити шляхи впровадження принципів гуманізації у навчально-виховний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманістична тенденція розвитку суспільства ставить особливі вимоги до вищої освіти і зумовлює її мету на сучасному етапі. Педагогам слід націлити свої зусилля на розвиток творчих здібностей кожного студента, створення умов для становлення їх сутнісних, природних сил. Сучасний підхід до виховання і освіти вимагає відмовитися від технократичного погляду на студента, як програмованого

компонента системи освіти, як об'єкта самих різних маніпуляцій. Зміст освіти має бути націлений переважно не на запам'ятовування, відтворення знань і використання їх в діяльності за зразком. Важливо, щоб він враховував механізми саморозвитку особистості, спираючись на її пізнавальну активність, сприяв формуванню і розвитку творчих здібностей особистості студента. У центрі уваги викладачів має знаходитися не стільки зміст освіти, скільки студент як суб'єкт навчання, який опановує необхідні вміннями та навички діяльності в проблемних ситуаціях.

Роль закладу вищої освіти у становленні творчої особистості важко переоцінити. Його завдання полягає у формуванні нестандартної особистості, здатної співчувати іншій людині, іншій нації, самій природі і суспільству; в розвитку внутрішнього почуття взаємозв'язку людини і суспільства, особистої відповідальності за благополуччя суспільства.

Вирішення цього завдання потребує гуманізації всього вузівського життя, реалізації гуманістичного підходу в навчанні, освіті та вихованні.

У загальному сенсі гуманізм (від лат. Humanus – людський, людяний) визначається як система поглядів, що історично змінюється, визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, розвиток і прояв своїх здібностей, вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми. У найзагальнішому вигляді зміст слова «гуманізм» означає орієнтацію на саму людину, її потреби. У ньому втілюється прагнення особистості, колективу, соціуму на щастя, досконалість. Гуманізм – вид ідеології, світоглядна концепція, одна з форм загальної свідомості [1].

Гуманізм розглядається як філософська доктрина, сутністю якої є визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток творчих сил і здібностей, неприйняття насильства і приниження людини, готовності та здатності співпереживання іншій людині, іншому народу, природі, суспільству. Ця ідеологія виникла, перш за все, як протест проти таких умов існування і розуміння людини, коли остання виступає не як мета суспільного розвитку, а як засіб.

Гуманізм як теоретична концепція визнає право людини на свободу, щастя, безперешкодний розвиток і прояв своїх здібностей, творчого потенціалу. Ці риси виступають в концепції гуманізму в якості основних критеріїв оцінки діяльності всіх соціальних інститутів суспільства, цільових установок і спрямованості його розвитку. Гуманізм у відносинах між членами суспільства визнає в якості норми принципи рівних можливостей, соціальної справедливості, прояви високої культури спілкування, людяності [2].

Отже, гуманність – це одна з найважливіших характеристик особистості, що представляє собою сукупність морально-психологічних її властивостей, що виражають усвідомлене ставлення до людини як до найвищої цінності. Вона є морально психологічною характеристикою розвитку особистості.

Поняття «гуманізація» є похідним від понять «гуманізм» і «гуманність». Воно відображає конструктивний аспект проблеми, вирішення якої забезпечує діяльність по досягненню більш високої, гуманістично-орієнтованої системи цінностей. Гуманізація відображає соціально-ціннісні та морально-психологічні основи суспільного розвитку. У зв'язку з цим Е. Н. Шиянов підкреслює, що саме гуманізація характеризує ціннісні аспекти освіти та виховання [3].

Гуманізація виховання і освіти виступає морально-психологічною основою педагогічного процесу. Це – соціально-педагогічна характеристика процесу виховання та навчання. Гуманізація являє собою процес спрямований на розвиток особистості як активного суб'єкта творчої навчальної діяльності, пізнання і спілкування. Гуманізація за своїми цілями виступає умовою гармонійного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, реалізації творчих можливостей та прагнень особистості, встановлення гармонійної взаємодії зі світом: природою, суспільством та іншими людьми, встановлення між об'єктом і суб'єктом суб'єкт-суб'єктних відносин, людської взаємодії і взаєморозуміння.

Гуманізація освітнього процесу – це увагу викладача до студента як до людини, як до найвищої цінності, подолання відчуження освіти від людської особистості, її потреб і інтересів, завдань її розвитку.

Можна сказати, що гуманізація – ключовий елемент нового педагогічного мислення, який змінив погляд на характер і суть педагогічного процесу, в якому і педагоги, і студенти виступають як суб'єкти розвитку творчої індивідуальності. Основним змістом педагогічного процесу в цьому випадку стає розвиток особистості, якість і міра якої є показниками ефективної роботи закладів вищої освіти, всієї системи освіти [3].

Е. В. Петушкова підкреслює, що гуманізація педагогічного процесу «проявляється у виділенні наступних пріоритетів педагогічної діяльності:

- підготовка до життя, формування розуміння необхідності співпраці між усіма націями і народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань в будь-якій області – державній, релігійній, етнічній;
- повага до навколишньої природи і соціального середовища, до різноманітності культур, а також почуття власної гідності і особистої гідності;
- масштабне мислення, вміння вибирати такий варіант дій, який відповідає головним людським цінностям» [4].

У процесі виховання і навчання важливо звертати особливу увагу на створення умов, що забезпечують толерантні відносини між учасниками педагогічного процесу, між викладачами і студентами, між самими студентами і т. п. У гуманістичній педагогіці в центрі навчально-виховного процесу повинен знаходитися студент, в системі «викладач-студент» важливо встановити довірчі відносини. На зміну авторитарної педагогіки, кредо якої полягає в тому, що педагог вчить, а студенти вчаться, приходить новий підхід, суть якого виражається в тому, що обидва учасники педагогічного процесу вчаться. Відбуваються нові взаємини в системі «викладач-студент» – обидва учасники педагогічного процесу знаходяться в пошуку: викладач – як зацікавити студентів, знайти оптимальні варіанти викладання навчального матеріалу, розвинути природні здібності і таланти студентів, підтримати їх тягу до пізнання, не дати згаснути допитливості та зацікавленості до тої чи іншої навчальної дисципліни, до навчання взагалі, а студентів – прагненні оволодіти знаннями, вміннями і навичками, розвинути свої творчі сили та здібності. Теза ж авторитарної педагогіки, що педагог знає все, а студент не знає нічого, в гуманістичній педагогіці замінюється тим, що в процесі навчання йде взаємообмін інформацією.

Гуманістична спрямованість процесу навчання і виховання пов'язана з прагненням викладача до розвитку студентів, наданням їм можливості навчатися і розвиватися відповідно до своїх інтересів, потреб та здібностей. У сучасному закладі вищої освіти особлива увага звертається на розвиток студентів: впроваджуються розвиваючі технології навчання, нові курси, які задовольняють професійні запити студентів і сприяють розвитку їх творчих сил і здібностей. У навчально-виховному процесі важливо забезпечити реалізацію потреб студентів в самовираженні, їх право на свободу думки і вибору, емоційний контакт, спілкування.

Гуманістична спрямованість виховання та освіти змінює традиційне уявлення про мету навчального процесу, основним компонентом якого є орієнтація на придбання систематизованих знань, умінь і навичок, важливо орієнтуватися на особистість студента, його культурологічну освіту, розвиток фізичних даних і естетичних смаків. Це означає, що в основі виховання і освіти повинен бути особистісно-орієнтований підхід, метою якого є не формування і навіть не виховання, а знаходження, підтримка, розвиток людини в людині.

Е. Н. Шиянов і І. Б. Котова виділяють наступні культурологічні функції освіти: розвиток духовних сил, здібностей і умінь, які дозволять долати життєві перешкоди; формування характеру і моральної відповідальності в ситуаціях адаптованих до соціальної сфери; забезпечення можливостей для особистого і професійного зростання і здійснення самореалізації; оволодіння засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-моральної

свободи, особистої автономії; створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності людини і розкриття її духовного потенціалу [5].

Реалізація означених культурно-гуманістичних функцій у вузі повинна забезпечувати загальну спрямованість навчально-виховного процесу на гармонійний розвиток особистості. Освітній процес, побудований на гуманістичних засадах, сприяє формуванню у студентів тенденції до альтруїзму, самовідданості, емпатії. Це є найважливіші елементи гуманності.

Не можна не зупинитися на розгляді різних підходів при з'ясуванні сутності гуманізації педагогічного процесу у вищій школі.

Важливо акцентувати увагу на важливому показнику гуманізації освіти і виховання – культурі довіри і свободи людських відносин. Свобода особистості визначається здатністю до самоврядування, самодисципліни та толерантності. Без сформованості певних морально-культурних засад свобода обертається свавіллям. Тому гуманізацію виховання і освіти ми розглядаємо як процес співпраці всіх сфер духовної культури, засвоєння підростаючим поколінням системи гуманістичних цінностей, розвиток духовних, моральних та інтелектуальних сторін особистості кожного студента [6].

Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає створення особливого культурного середовища, що дозволить формувати культуру особистості студентів.

Сутність гуманізації виховання полягає у тому, що він сприяє усвідомленню та диференціації пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій студентів: вирівнює можливості особистості; сприяє вибору індивідуальної освітньої «траєкторії» студента; забезпечує «ситуацію успіху», сприяє самореалізації особистості.

Головний обов'язок сучасної вищої школи забезпечення морального захисту студентів, відсутність якого дозволяє несприятливому оточенню повністю, поглинати людську особистість. Дегуманізація людських відносин сьогодні, на жаль, стає нормою. У багатьох студентів складається установка, що в житті все визначають речі, гроші, влада. Тому більшість з них впевнені в тому, що гуманізм – це прояв слабкості. Обов'язок закладу вищої освіти створити такі умови, таку духовно-моральну атмосферу, яка дозволить визначити загальнолюдські цінності як пріоритет [7].

Сутність гуманізації педагогічного процесу тісно пов'язана з процесами оновлення, відродження суспільного життя, саме, національна культура може служити основою гуманізації виховання та освіти. Національний компонент в освітній системі сприятиме гуманізації навчально-виховного процесу, якщо при цьому вирішуються такі педагогічні завдання: освіта на моральній основі (розвиток здібностей, почуттів, духовності); виховання особистості, зі світоглядом, сформованим на базі загальнолюдського досвіду та загальнолюдських цінностей; розвиток творчо мислячої і творчо діючої особистості [8].

Інноваційна концепція розвитку закладу вищої освіти, базуючись на активізації особистісного, творчого потенціалу, несе в собі значеннєве навантаження гуманізації освіти, оскільки метою й засобом досягнення всіх інноваційних перетворень у закладі вищої освіти є найбільш повне розкриття творчих можливостей людини. По-справжньому повноцінно гуманізація освіти буде виявлятися лише в тому випадку, якщо поряд із наявністю відповідного світогляду й стилю спілкування зі студентами викладач застосовуватиме конкретні прийоми навчання, що розкривають щирю турботу викладача про успіхи студентів у навчанні. Якщо виходити з аналізу принципів навчання, то стає очевидним, що деякі з них безпосередньо сприяють цілям гуманістичного характеру. До таких принципів можна віднести такі: принцип індивідуального підходу в навчанні, принцип доступності, принцип позитивного емоційного фону навчання.

Складні процеси, що відбуваються сьогодні у суспільному житті, актуалізують необхідність навчити молодь орієнтуватися в таких проблемах, як місце і роль нації в життєдіяльності суспільства: соціально-класове і національне, загальнолюдське в житті людей; соціальне і етнічне в національній свідомості; національна свідомість і національний характер; ідеальне та ірраціональне в національному; мінливі і стійкі елементи

національного життя, як процеси накопичення, зберігання і передачі інформації, досвіду поколінь і властивих нації стереотипів; національна свідомість, патріотизм, націоналізм. Засвоєння цих знань буде сприяти подоланню реставраційних процесів сучасного життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, гуманізація навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти сприятиме формуванню фахівців нового типу, які мають широку технічну та гуманітарну підготовку, розвинуте почуття громадянської відповідальності за результати власної професійної діяльності та буде спрямована на розвиток індивідуальності, унікальності особистості. У подальшому доцільно проаналізувати інноваційні педагогічні технології підготовки студентів технічного спрямування на основі концепції особистісно-орієнтованого навчання.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Ильичев Л. Ф., Федосеев П. Н., Ковалев С. М., Панов В. Г. Москва: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
2. Вершинина Е. А. Гуманизация образования и инновационная концепция развития высшей школы. / Гуманізація і гуманітаризація – пріоритетний напрямок державної політики в галузі вищої освіти. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний інститут. Гуманітарний центр, 1992. С. 27.
3. Шиянов Е. Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы. Москва; Ставрополь: СГПИ, 1991. 206 с.
4. Петушкова Е. В. Целевая направленность и ценностные ориентиры гуманистического воспитания. Проблемы воспитания. Минск. 1997. Вып. 6. С. 10–18.
5. Шиянов Е. Н., Котова И. Б. Развитие личности в обучении: учеб. пособие для студентов пед. вузов. Москва: Издат. Центр «Академия», 1999. 288 с.
6. Гринев О. Бакалец А. Индивидуализация и активизация – эффективный метод гуманизации и гуманитаризации образования. Гуманізація і гуманітаризація – пріоритетний напрямок державної політики в галузі вищої освіти. Дніпропетровськ: Дніпр. державний інститут. Гуманітарний центр, 1992. С. 36.
7. Добрускин М. Е. Концептуальные основы гуманизации и гуманитаризации высшего технического образования. *Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-методична конференція.* Харків, 2000. С. 5–6.
8. Єфремова Н. Ф., Маляр Н. І. Методологічні аспекти гуманізації вищої освіти в Україні. *Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-методична конференція.* Харків, 2000. С. 38.

References

1. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar (1983). [*Encyclopedic dictionary of Philosophy*]. (gl. redaktsiya: Ilichev, L.F., Fedoseev, P.N., Kovalev, S.M., Panov, V.G.) Moskva: Sov. Entsiklopediya. 840 s. [in Russian].
2. Vershinina, E.A. (1992). Gumanizatsiya obrazovaniya i innovatsionnaya kontseptsiya razvitiya vysshej shkoly [*Humanization of education and innovation concept of higher school development*]. Gumanizatsiya i gumanitarizatsiya – prioritetnij naprjamok derzhavnoï politiki v galuzi vischoï osviti. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kij derzhavnij institut. Gumanitarnij tsentr, P. 27. [in Ukrainian].
3. Shiyarov, E.N. (1991). Gumanizatsiya pedagogicheskogo obrazovaniya: sostoyanie i perspektivy [*Pedagogical education humanization: state and perspectives*]. Moskva; Stavropol: SGPI, 206 s. [in Russian].
4. Petushkova, E.V. (1997). Tselevaya napravlennost i tsennostnyie orientiryi gumanisticheskogo vospitaniya [*Target orientation and value orientations of humanistic education*] Problemy vospitaniya. Minsk. Vup. 6. S. 10-18. [in Belarusian].

5. Shiyanov, E.N., Kotova, I.B. (1999). *Razvitie lichnosti v obuchenii [Personality's development in education]: ucheb. posobie dlya studentov ped. vuzov*. Moskva: Izdat. TSentr "Akademiya", 288 s. [in Russian].

6. Grinev, O. Bakalec, A. (1992). *Individualizaciya i aktivizaciya – ehffektivnyj metod gumanizacii i gumanitarizacii obrazovaniya [Individualization and activation – an effective method of humanizing and humanizing education.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia – priorytetnyi napriamok derzhavnoi polityky v haluzi vyshchoi osvity. Dnipropetrovsk: Dnipro. derzhavnyi instytut. Humanitarnyi tsentr., S. 36. [in Ukrainian].

7. Dobruskin, M.E. (2000). *Konceptual'nye osnovy gumanizacii i gumanitarizacii vysshego tekhnicheskogo obrazovaniya [Conceptual foundations of humanization and humanization of higher technical education.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia vyshchoi tekhnichnoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats. Vseukrainska naukovo-metodychna konferentsiia. Kharkiv, S. 5-6. [in Ukrainian].

8. Iefremova, N.F., Maliar, N.I. (2000). *Metodolohichni aspekty humanizatsii vyshchoi osvity v Ukraini. [Methodological aspects of humanization of higher education in Ukraine.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia vyshchoi tekhnichnoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats. Vseukrainska naukovo-metodychna konferentsiia. Kharkiv, S. 38. [in Ukrainian].

URSOL Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of Professional Education and Social-Humanitarian Sciences Department, Flight Academy of the National Aviation University.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL PROCESS HUMANIZATION IN A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract. *The article considers essential characteristics of pedagogical process humanization at high school, actual problems of humanization principals' realization during a teaching and educational process of a higher educational establishment, which contribute to the new type of specialists' development. The notion "humanization" of education, transfer from the information-cognitive to social-cultural educational system reasonability, and necessity of such principals appliance in pedagogical process have been proved.*

The notion and structural elements of pedagogical process humanization, as the means that will contribute to a personality's self-actualization, have been researched. The ways of humanization principals implementation into teaching and educational process, which will encourage new type of specialists' development with the enhanced feeling of social responsibility for the own professional activity have been determined. Humanization involves acceptance of a person's, as a personality, self-worthiness; guarantee of his/her rights, will, opportunities for self-realization.

A higher educational establishment has to not just provide students with this or that amount of knowledge and skills, but also develop such a person that is able to think creatively, make decisions, establish own life position, own view of life, attitude to himself/herself and others, ability to adjust to life conditions. This, respectively, requires changing the strategy of the pedagogical process management, in accordance with which the accents are transferred to a personality as a subject of educational activity.

Key words: *humanization, principal of humanization, personification, dialogue, individualization, self-actualization.*

*Одержано редакцією: 03.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 12.02.2021 р.*